

De la seguretat democràtica a la democràcia de seguretat: el cas portuguès

CÂNDIDO DA AGRA

J. QUINTAS

E. FONSECA

Facultat de Dret, Universitat de Porto

175

1. INTRODUCCIÓ

Després del període revolucionari que va haver-hi del canvi de règim polític l'any 1974, les grans preocupacions del nou Estat de dret democràtic eren fonamentalment polítiques, econòmiques i socials. Les qüestions relatives a la delinqüència i a la seguretat dels ciutadans no van guanyar importància fins a mitjan dècada de 1990, tant pel que fa al discurs com a les estratègies. La relació dels governs democràtics posteriors amb els ciutadans ha estat, fins ara, dominada per les qüestions relatives a les reformes estructurals que necessitava Portugal. A finals de l'imperi colonial, assegurar les llibertats, els drets i les garanties a tots els ciutadans, desenvolupar l'economia i posar en pràctica una política estrangera va ser el camí que va haver de recórrer Portugal. Va ser necessària tota la dècada de 1970, la de 1980 i l'inici de la de 1990 per construir aquest camí. Quan s'han de construir carreteres, escoles i hospitals, quan s'han de combatre la inflació i l'atur, pot quedar temps i recursos per a les qüestions de seguretat? Durant aquest període, la seguretat que buscava Portugal era d'un tipus molt diferent: garantir la democràcia, l'economia, la feina, la salut, l'educació i la seguretat social. En una paraula, Portugal tenia una necessitat primordial de desenvolupar una gran confiança i una gran seguretat en si mateixa.

La intensificació del discurs públic pel que fa als temes de la delinqüència i la seguretat urbana va fer aparició a Portugal a partir de les eleccions legislatives de 1995. El context polític va estar marcat pel pas d'un govern socialdemòcrata a un govern socialista. Aquest canvi significa també la fi d'un període marcat per polítiques amb una gran tendència economicista, que se centraven en reformes estructurals, i l'inici d'un nou període en què el discurs polític va posar en relleu les polítiques socials, les inquietuds dels ciutadans, fenòmens socials com la immigració, les qüestions ètniques i racials, l'exclusió social i els problemes de les grans aglomeracions urbanes.

La seguretat i la inseguretat han passat a ser, des de llavors, paraules clau. A la nova problemàtica social arriben poders (polític, mediàtic, jurídic i econòmic), situacions, comportaments, individus (el traficant, el criminal, l'immigrant, el toxicòman, el jove delinqüent) i sabers (les universitats i el saber de les diferents disciplines, els científics i els tècnics).

Inspirats pel pensament de M. Foucault, abordarem la inseguretat com a analitzador epistèmic (Agra, 1983), és a dir, com a dispositiu que permet l'anàlisi segons l'eix següent: problemes socials-poder-pràctiques discursives-saber-ciència. Així, basant-nos en el mateix mètode que ha dirigit anàlisis anteriors relatiu a la creació i el desenvolupament de dispositius vinculats a les drogues a Portugal (Agra, 1980; 1992; 1993), hem posat en pràctica un projecte de recerca sobre el dispositiu de seguretat.¹ Aquest projecte n'examina quatre aspectes:

- les transformacions polítiques i socials;
- les polítiques de seguretat;
- el sentiment d'inseguretat, les configuracions de la por i els actors de la seguretat;
- el rol dels sabers i de la recerca científica.

La convergència d'aquests quatre aspectes constitueix allò que podríem denominar la significació de l'experiència portuguesa de la inseguretat.

2. TRANSFORMACIONS POLÍTIQUES I SOCIALS

Durant mig segle, Portugal va viure un règim dictatorial que va determinar la inexistència de la vida parlamentària, la censura, la policia política, la guerra colonial i els retards en l'àmbit de l'ensenyament i de la formació cultural de la població. La Revolució dels Clavells, el 25 d'abril de 1974, fou l'inici d'un moviment de profundes transformacions a la societat portuguesa. Durant vint-i-cinc anys, en tres fases, Portugal va intentar assentar la seva democràcia, amb fermesa.

2.1 Consolidar la democràcia: 1974-1985

Segons Barreto (1996), la fi de l'Imperi i la fi de la guerra colonial, així com el procés de democratització de la vida política i social són les principals conquestes postrevolucionàries. També va haver-hi uns canvis estructurals sorprenents a la població, a les activitats de producció i als sistemes educatius, de sanitat i de seguretat social, ja encetats durant la dècada de 1960. La resposta a les necessitats bàsiques de la població fou la implantació de l'Estat providència.

1. La noció de dispositiu adopta, aquí, el sentit d'un sistema l'estructura i els processos del qual articulen poders, situacions-problemes i llurs representacions, sabers.

Entre 1974 i 1985, la crisi política va ser gairebé permanent. Aquest període de transició es va caracteritzar per la inestabilitat social, la constitució d'organismes democràtics que, poc a poc, van anar reemplaçant els dispositius revolucionaris per les oscil·lacions en la regularització del mercat i per les conseqüències de les recessions i de les crisis econòmiques externes.

Malgrat això, Portugal, molt ràpidament: en primer lloc, va establir un règim democràtic; tot seguit va instituir les llibertats tradicionals del món occidental; va desenvolupar-se demogràficament i socialment; va reorganitzar teixit i institucions econòmics; va establir noves formes de vida comunitària, i, finalment, va obrir-se a les societats occidentals. En una paraula, els anys posteriors a la revolució van modificar profundament les relacions socials i els comportaments individuals.

2.2 Disciplinar i normalitzar: 1985-1995

Un cop adquirida l'estabilitat política, a mitjan anys vuitanta, Portugal guanya confiança des del punt de vista econòmic i s'adhereix a la CEE. Es tracta d'un pas decisiu i la comunitat europea s'ha convertit en el vector essencial de la política i de l'economia portugueses. En aquest període, assistim a una raonable recuperació econòmica; la reprivatització d'un gran nombre d'empreses que havien estat nacionalitzades durant el període revolucionari; l'obertura de l'economia als mercats exteriors, i la definició i execució d'un ampli programa d'obres públiques i d'inversió en infraestructures (ibídem).

Pel que fa a les institucions, s'instal·la sota el signe de la *modernització* una lògica de funcionalitat, d'eficàcia i de progrés. Una lògica així implica, a dins de les empreses, a l'escola i als serveis, a més d'un creixement, una reestructuració normativa i disciplinària (en el sentit de M. Foucault). Fer els individus i les institucions dòcils i útils: aquesta és la teleologia de la vida social portuguesa, després de la caiguda dels ideals.

2.3 Postmodernitzar: 1995...

Un cop la seguretat democràtica s'ha assentat i el desenvolupament econòmic i social està garantit, arriba el temps de les sensibilitats postnormatives i postdisciplinàries.

Portugal aconsegueix respectar els criteris de Maastricht i de l'adhesió a l'euro, augmentar el seu poder adquisitiu i apropar-se al nivell de qualitat de vida dels altres països europeus.

La vida social està dominada actualment per la voluntat de fer estil més que no pas per la voluntat de norma, per l'ideal de benestar més que no pas el valor del treball i de la disciplina. L'estímul del consum s'ha fet més important que el de la producció. D'altra banda, sorgeixen a la superfície del discurs tant els problemes socials —com poden ser l'*exclusió social* i les *minories visibles*— com les qüestions de la *globalització*, de la *societat de la informació* i del *coneixement*.

3. DESENVOLUPAMENT DE LES POLÍTIQUES DE SEGURETAT

El present exercici d'anàlisi de les polítiques de seguretat es basa en els documents següents:

- programes governamentals;
- opcions del Pla;
- legislació;
- debats parlamentaris;
- discursos polítics.²

178

L'aplicació d'aquest mètode sobre els materials consultats revela tres fases en el desenvolupament de les polítiques de seguretat: la primera, de la revolució d'abril a l'adhesió de Portugal a la CEE, es va caracteritzar per una preocupació per la consolidació de la democràcia i dels drets dels ciutadans; la segona, de 1985 a 1995, la dels governs socialdemòcrates —de predominança tecnòcrata—, intenta racionalitzar la distribució dels recursos de seguretat per a garantir la seguretat de l'Estat; la tercera, a partir de 1995, sota els governs socialistes, pretén controlar els sentiments d'inseguretat de la població, mitjançant el reforçament de la qualitat dels serveis de la policia i de la idea de policia de proximitat.

3.1 Seguretat democràtica:³ de 1974 a 1985

Després de la revolució d'abril de 1974, Portugal va viure un període de gran inestabilitat social, caracteritzat per les lluites polítiques, degudes a esdeveniments violents (atemptats amb bomba, segrests, apropiacions il·legals de béns i de mercaderies, ocupació il·legal de cases i de propietats) que van posar en dubte la legalitat democràtica i l'autoritat de l'Estat. L'estabilització de l'Estat democràtic va implicar la garantia del respecte dels drets essencials dels ciutadans, principalment el dret de tots a la llibertat i a la seguretat, de conformitat amb l'article 27, número 1, de la nova Constitució de la República portuguesa de 1976.

Davant d'aquesta onada d'atacs terroristes i per tal de garantir els drets bàsics dels ciutadans, l'Estat va intensificar l'acció de les forces de seguretat per mirar de frenar la criminalitat política i d'establir la legalitat democràtica. Com a element fonamental en la defensa de l'ordre i de les llibertats democràtiques, les forces de seguretat van revelar, segons l'opinió pública, una imatge autoritària associada a l'Estat anterior a la Revolució.

L'estructura policial hereva del règim dictatorial havia estat organitzada per a respondre a les necessitats d'aquest règim. En conseqüència, el programa polític va establir, com a objectius prioritaris, la creació d'estructures policials eficaces i coordinades i l'establiment d'una orientació policial de transparència i d'ajuda a la

2. S'ha acordat una atenció particular als documents procedents dels ministeris d'Interior i de Justícia.

3. Agafem el terme d'A. Baratta, comunicació verbal, Universitat de Gant, maig de 1999.

població. L'Estat va intentar reforçar els mitjans humans i materials de les forces de l'ordre, promoure una selecció rigorosa del personal i formar els elements de les forces de l'ordre, des del punt de vista tècnic, però sobretot des d'un punt de vista de transparència del nou ordre constitucional. Reformar i modernitzar les forces de l'ordre era el principal objectiu del govern en matèria de seguretat.

En aquest sentit, el Ministeri d'Interior va adoptar mesures orientades a ampliar les forces policials a tot el territori nacional i racionalitzar les infraestructures materials i organitzatives. Es va dissenyar una legislació que definia un nou model policial portuguès, a dins de la qual destaquen el Règim disciplinari i l'Estatut de la Policia de Seguretat Pública (PSP), publicats respectivament l'any 1982 i l'any 1985, i que van reemplaçar la legislació que es remuntava a la dècada de 1950. D'altra banda, es van reforçar els mitjans de formació i d'entrenament de les forces de l'ordre, en especial amb la creació de l'Escola Superior de Policia, que l'any 1984 va impartir el seu primer curs de formació per als oficials. Aquest conjunt de mesures pretenia adaptar les forces de l'ordre a les concepcions i als principis dominants de l'Estat de dret democràtic i, al mateix temps, instaurar noves actituds en les relacions entre policia i comunitat.

Durant aquest període es van fer grans progressos en l'àmbit de la reforma legislativa i dels serveis del sistema judicial: entre 1978 i 1982 es va publicar la nova Organització de la Tutela de Menors, es van reorganitzar els serveis penitenciaris i es va crear l'Institut de Reinserció Social; a més, es va publicar un nou codi penal. Es tracta d'un moviment de reforma del dret penal i penitenciari que s'allunya del règim autoritari i s'adapta a la filosofia politicosocial anhelada per la nova Constitució de la República. Dominada per aquesta idea de reinserció social dels delinqüents, la política penal estableix, així, un moviment reformador, democràtic i humanista.

En resum, l'Estat, en el seu intent de consolidar la democràcia, es va convertir en l'actor principal de la política de seguretat, gràcies a la reforma legislativa i a la modernització, la reorganització i la humanització dels dispositius formals de control social: policia, presons, servei de reinserció social i servei de menors.

3.2 Seguretat tecnocràtica:⁴ 1985-1995

Després d'haver consolidat la seva legitimitat democràtica, l'Estat va intentar reforçar i garantir, de forma permanent, la seva autoritat democràtica. La Llei de seguretat interna, publicada l'any 1987, defineix el concepte global de seguretat interna com l'activitat desenvolupada per l'Estat per a garantir l'ordre, la seguretat i la tranquil·litat públiques; protegir les persones i els béns; eliminar la delinqüència, així com contribuir a assegurar el funcionament normal de les institucions democràtiques, l'exercici regular dels drets i de les llibertats fonamentals dels ciutadans i el respecte de la legalitat democràtica. Les mesures previstes en el Reglament plantegen la protecció de la vida i de la integritat de les persones, l'ordre públic i democràtic contra el crim organitzat (sabotatges, espionatges o terro-

4. Agafem el terme d'A. Baratta, comunicació verbal, Universitat de Gant, maig de 1999.

risme). Així, la definició de la seguretat posa en evidència el rol de l'Estat i les necessitats de reforçar la seva autoritat combatent actes que posen en dubte l'ordre públic, en particularitat els delictes violents i organitzats.

La gran delinqüència organitzada i l'autoritat de l'Estat constitueixen, per tant, les principals preocupacions dels governs en matèria de seguretat. La lluita contra els delictes menys greus forma part de la mateixa lògica. I és que el poder polític té por de veure que la petita delinqüència evoluciona cap a formes delictives i de violència més importants: la seva impunitat deixa a la comunitat sentiments de manca de respecte de l'ordre legal establert que afebleixen l'autoritat de l'Estat.

Malgrat tot, l'evolució de la delinqüència en la societat portuguesa posa en evidència l'augment de l'índex delictiu existent i l'estabilització del crim violent. El govern busca, llavors, una resposta a la criminalitat típica de Portugal, pensant que la lluita contra aquesta passa, abans de res, per la intensificació de l'acció policial. Així, l'objectiu essencial de les polítiques de seguretat consisteix en el reforçament de la presència de les forces de l'ordre en els espais públics. Sorgeixen dues prioritats: la racionalització i la modernització de les forces de l'ordre.

En primer lloc assistim a l'establiment d'efectius en grans comissaries. La racionalitat subjacent d'aquestes estructures és la rendibilitat dels recursos humans i materials mitjançant la concentració dels efectius en grans comissaries i també la contractació de personal civil que pugui alliberar els agents de les activitats no policials. Al final s'hi reconeixen algunes disfuncions, com ara la distribució aleatòria dels efectius de les forces de l'ordre en el territori nacional i la pluriocupació.

La lluita contra la delinqüència implica, a més, la modernització de les forces de l'ordre. Per aquest motiu es necessiten inversions que permetin la renovació dels equips (bàsicament en l'àmbit de les telecomunicacions i de la informàtica) i dels recursos humans (de tipus tècnic i pedagògic).

En termes legislatius, es van publicar el nou Reglament disciplinari i la Llei orgànica de la policia els anys 1990 i 1994, respectivament. Com a contrapunt de la legislació publicada durant la dècada de 1980, aquests documents reforcen el moviment de la modernització i l'adequació de les forces de l'ordre a l'Estat democràtic.

Sembla que la lògica «taylorista» de l'organització del treball va tenir un rol molt important en la reorganització del treball de les forces de l'ordre. Disciplinar categoritzant, classificant, redistribuint, adaptant l'acció del dispositiu de seguretat pública, no és més que l'expressió d'una societat que pretén, abans de res, disciplinar-se: a l'empresa, a l'escola, a l'hospital i a la justícia.

El sistema judicial necessita també:

- a) un legislador creïble i profundament tècnic;
- b) una aplicació més simple i ràpida;
- c) una *desburocratització* i una *desjudicialització* del sistema, sobretot per la creació, l'any 1991, de comissions de protecció de menors;
- d) una modernització de les presons, del servei de menors i del servei de reinserció social.

En aquest context, destaca la publicació del Codi de procediment penal de 1987.

En resum, l'Estat defineix, per primera vegada, la noció de seguretat i constitueix el principal actor de la política de seguretat. Aquesta política s'inscriu a dins d'una racionalitat tecnocràtica que creu complir els objectius (reforçar l'autoritat de l'Estat i protegir els ciutadans com a individus) a través de la racionalització i la modernització de les institucions formals de control social, sobretot la policia.

L'evidència de la delinqüència violenta deixa a l'ombra el creixement de la delinqüència depredadora, la qual cosa té per efecte l'emergència a partir de 1990 del negativisme de cara a les forces de l'ordre. El sentiment d'inseguretat es reforça per la pèrdua de confiança dels ciutadans en les agències oficials. La inseguretat es converteix en un fenomen social.

3.3 Democràcia de seguretat: a partir de 1995

A partir de les eleccions legislatives de 1995, tots els partits polítics, principalment l'oposició, han posat com a tema central la inseguretat. En aquest context, el concepte d'inseguretat s'associa, per primera vegada, a noves problemàtiques socials: l'obertura de la societat portuguesa; la desintegració dels vincles comunitaris relacionats amb el creixement desordenat de l'urbanisme, i els fluxos migratoris, el desarrelament i l'exclusió social. Apareixen conceptes com «societat de risc», «vulnerabilitat individual» o «augment del delicte».

D'altra banda, el sentiment d'inseguretat dels ciutadans es generalitza i predomina la desconfiança en la resposta política. Els ciutadans demanen al poder polític més repressió de cara a la delinqüència i, entre altres mesures, el reforçament de la presència policial en els espais públics. El monopoli de la violència per part de l'Estat com a mitjà per a mantenir l'ordre és posat en dubte per alguns habitants dels afores: apareixen les brigades populars. En algunes regions del nord del país, els ciutadans, que no confien en l'eficàcia de la intervenció policial, organitzen moviments populars d'autodefensa col·lectiva. En alguns casos particulars, aquests moviments han fet ús de la força contra traficants, consumidors i comunitats gitanes. La droga, en efecte, ha canviat del tot la cultura d'aquestes comunitats en diversos aspectes: en les relacions estructurals (jerarquia), en els rols (de la gent gran), en els valors.

Aquests moviments que podríem denominar d'autodefensa col·lectiva són reveladors i, podem arribar a dir, en un sentit psicosociològic, dels analistes d'aquest conflicte entre el ciutadà i l'Estat de què parla Philippe Robert (1999). La seguretat ha deixat de ser una llunyana garantia constitucional per convertir-se en un bé o, fins i tot, un dret exigít pels ciutadans. D'aquí sorgeix la demanda social d'una nova política de seguretat adreçada a l'Estat.

Aquesta política es du a terme mitjançant l'adopció de mesures d'inserció social; la millora de la qualitat dels serveis de policia, i l'establiment d'una política de policia de proximitat. Apareix un nou concepte de policia: la intervenció de la policia com a servei ofert a la comunitat.

La modernització dels serveis de policia s'inscriu, en aquest moment, en una autèntica filosofia de servei. Per aquest motiu la llei que en regula l'organització i el funcionament la concep com una força policial de caràcter civil. L'estructura civil

d'aquesta organització li permet complir millor la seva funció de comunicació i d'interacció amb els ciutadans i les comunitats locals. D'altra banda, la nova política ressuscita les policies municipals i la participació activa dels ajuntaments en la prevenció de la delinqüència, i també es potencia l'ajuda a les víctimes.

Vegem algunes iniciatives reveladores de la política de proximitat i de la implicació del poder local.

3.3.1 *La policia municipal*

La Constitució portuguesa no preveia l'existència de cossos municipals de policia. Va ser necessària la revisió de 1997 per què aquest tipus de policia pogués tenir una legitimitat constitucional. Dos anys després de la revisió de la Constitució, el govern va crear els cossos municipals de policia. Les competències d'aquests són, a més d'administratives,⁵ de cooperació amb les forces de seguretat per al manteniment de l'ordre públic i la protecció de les comunitats locals.⁶ Així, doncs, la policia municipal funciona en una lògica de vigilància i prevenció en l'àmbit local. L'alcalde n'és el responsable. Actualment, una quinzena d'ajuntaments negocien amb el poder central la creació d'aquest model de policia.

3.3.2 *Els programes de la policia de proximitat*

El govern, a fi d'aportar ajuda a les víctimes, de millorar les relacions entre la policia i la comunitat i de prevenir la delinqüència, ha creat diversos programes de policia de proximitat. Alguns d'aquests programes són:

- a) el projecte INOVAR, l'objectiu del qual consisteix a especialitzar els serveis de policia en l'ajuda a les víctimes de delictes més vulnerables, com els nens, la gent gran, les dones i els turistes;
- b) programes per a la protecció de les poblacions en risc i per a la prevenció de problemes específics de seguretat (el comerç);
- c) els programes de formació dels agents, segons el model de policia de proximitat, els temes centrals del qual són la filosofia i les tècniques de proximitat, la comunicació, la col·laboració i la mediació.

3.3.3 *Els consells municipals de seguretat*

Les polítiques del poder central van resultar insuficients davant de la generalització del sentiment d'inseguretat i de la complexitat de les qüestions de seguretat que se li associen. Sembla que, en l'àmbit local, l'eficàcia de la participació dels ciutadans en la resolució d'aquestes preocupacions particulars de seguretat és evident per als diferents actors de les polítiques de seguretat.

5. La imposició de les ordenances municipals, del trànsit, del medi ambient.

6. Sobretot en les tasques de vigilància de l'espai públic i dels transports urbans.

L'any 1998, llavors, es van crear els consells municipals. Aquests òrgans depenen dels ajuntaments però mobilitzen l'acció dels ciutadans i de les institucions locals. El consell té com a funcions la cooperació, la coordinació, la consulta i la informació. Llurs objectius són els següents: participar en la diagnosi dels problemes de seguretat del municipi; formular propostes per intervenir en els problemes de marginació; desenvolupar programes de prevenció; promoure el diàleg sobre les estratègies de lluita contra la delinqüència i l'exclusió social.

En l'actualitat, els consells municipals de seguretat ofereixen diferents resultats: són inoperants en la majoria dels casos, però en d'altres poden arribar a complir els objectius a través de la participació activa dels diferents col·laboradors.

3.3.4 *Els contractes de seguretat: el contracte de ciutat (Porto)*

El primer contracte entre la ciutat de Porto i el govern central es va portar a terme l'any 1996. El seu objectiu és el desenvolupament d'un programa de promoció de seguretat urbana a la ciutat per mitjà de diferents institucions locals. Aquest contracte va instaurar a Portugal una nova política de gestió dels problemes de seguretat a les grans aglomeracions urbanes. El contracte de ciutat conté diverses branques, que s'adrecen a la toxicomania, la prostitució, les dones maltractades, els joves. També hi ha l'Observatori Permanent de Seguretat, que té un doble objectiu: produir coneixements sobre el fenomen de la inseguretat i avaluar els programes d'intervenció de les diferents branques del contracte de ciutat. L'Observatori és l'emanació científica de la Universitat de Porto i pren la forma d'una associació dotada d'autonomia científica, administrativa i econòmica.

El programa de govern sorgit de les legislatives de 1999 preveu l'ampliació d'aquesta iniciativa a d'altres municipis. El govern, tenint en compte l'experiència de Porto, ha triat els ajuntaments com a associats privilegiats en les estratègies de la política actual de seguretat i de prevenció.

4. LES CONFIGURACIONS DE LA POR I ELS ACTORS DE SEGURETAT

Analitzarem aquí les configuracions de la inseguretat i els actors de la seguretat. A imatge de les anàlisis anteriors, considerarem tres períodes: després de la revolució, la dècada de 1980 i la dècada de 1990.

Com ja hem vist, després de la revolució d'abril de 1974, Portugal va viure uns deu anys sota el signe de la inestabilitat política i social. La inseguretat, per tant, tenia una configuració política. El gran perill l'encarnaven les accions que poguessin posar en dubte la jove democràcia, com per exemple la delinqüència violenta associada al terrorisme polític. La configuració absorbia, per l'abast que tenia, altres formes de delinqüència i altres manifestacions de desviació de la normalitat, com, per exemple, la droga i la delinqüència dels menors (Agra, 1980). Una reducció així de la desviació de la normalitat en la política va tenir un efecte doble: per la part del saber, va constituir el principal obstacle epistemològic a la constitució i al desenvolupament dels dispositius de recerca sobre el delicte i la justícia; per la

part del poder, va posar fre a la participació d'altres actors en la definició de les polítiques de seguretat que no eren de l'Estat. Paradoxalment, l'Estat democràtic no va canviar la lògica de la política de seguretat de la dictadura: l'objectiu de les forces de seguretat continua sent l'autoritat de l'Estat, l'autoritat de l'Estat democràtic. El canvi de règim no va comportar, en l'àmbit de la política de seguretat, res més que la conversió de les forces de seguretat al nou règim.

Durant la dècada de 1980, es torna a configurar la por entorn de tres fenòmens: la droga, la delinqüència juvenil i la immigració.

El primer fenomen va posar en marxa una estratègia basada en la reducció de la demanda i la repressió del tràfic. La llei sobre drogues, de l'any 1983, és molt clara pel que fa als dos pols de la *lluita* contra la droga: prevenir el consum, curar els toxicòmans i endurir la repressió del tràfic de drogues. Així mateix, la llei crea la imatge ambigua del traficant consumidor. Creixen els centres de prevenció i de tractament i la coordinació de les institucions oficials de seguretat en el marc de la repressió del tràfic millora considerablement.

Quant a la delinqüència juvenil, no hi ha, oficialment, cap canvi significatiu, ni des del punt de vista legislatiu, ni des de l'institucional. La resposta a la delinqüència dels joves s'inscriu més aviat en una perspectiva de prevenció. Posa en pràctica projectes, els actors dels quals provenen de l'escola, de les associacions cíviques i dels grups de ciutadans.

A l'últim, la immigració, fenomen nou a Portugal —que és un país tradicionalment d'emigrants—, provoca sobretot respostes oficials: el control dels fluxos migratoris i l'establiment de polítiques d'inserció social per als immigrants procedents de països de llengua portuguesa (antigues colònies i Brasil).

Llavors es porten a terme pràctiques inèdites fins aleshores: la constitució de cossos de policia especialitzats en la vigilància de l'entorn proper a les escoles i dels transports públics urbans i suburbans, en particular les línies de tren de l'aglomeració metropolitana de Lisboa.

D'altra banda, el sector de la seguretat privada té un paper cada cop més important a la societat portuguesa. Per primera vegada, el govern regula aquest sector d'activitat. No obstant això, el principal actor de la seguretat continua sent l'Estat, ja que la seguretat privada només té una funció subsidiària en relació amb les autoritats públiques.

Així, doncs, la resposta tranquil·litzadora als fenòmens de la droga, de la delinqüència juvenil i de la immigració es troba en unes iniciatives en les quals els actors no són els agents oficials de control de l'Estat. Les institucions no governamentals i la seguretat privada hi participen activament.

El tercer període, a partir de 1995, presenta també característiques noves. El sentiment d'inseguretat s'explica ara per la petita delinqüència depredadora que s'ha estès una mica per totes les grans ciutats. La por s'associa a qualsevol figura, grup de població o situació que representi una amenaça al benestar. En aquesta nova configuració de la por és on cal comprendre el temor del toxicòman, del jove o de l'immigrat. Se'ls tem, com es té por d'anar per determinats barris, por d'algunes situacions urbanes, de determinats modes de vida, que posen en dubte el benestar de la comunitat o dels individus (la violència domèstica).

Així, la resposta de seguretat es dona per quatre eixos: ajuda a les víctimes, Administració local, seguretat privada i autoprotecció. Pel que fa a l'ajuda a les víctimes, els serveis són considerablement nombrosos. Algunes universitats s'hi interessen: la de Porto i la de Minho van crear serveis en aquest camp amb una perspectiva de recerca/intervenció. La policia, per la seva banda, també va crear en algunes comissaries un servei d'ajuda a les víctimes. Els sectors de població implicats en aquestes intervencions són nens, gent gran i dones.

En l'àmbit del poder local, tres tipus d'actors comparteixen la responsabilitat de la gestió de la política de seguretat comunitària: la policia municipal, el consell municipal de seguretat i els contractes de ciutat.

D'altra banda, la seguretat privada, d'acord amb els canvis normatius de 1993 i de 1998, s'ha convertit en un actor més aviat complementari, i no només subsidiari de l'acció de govern. S'han previst vincles de cooperació complementària entre els dos actors, les relacions de cooperació dels quals eren gairebé inexistents a mitjan dècada de 1990.

Finalment, en relació amb l'autoprotecció, s'han adoptat dues estratègies: l'autoprotecció individual i l'autoprotecció col·lectiva. La primera nodreix una important indústria de seguretat associada a la prevenció situacional; la segona s'ha manifestat per l'organització de milícies populars contra els traficants de droga i les comunitats gitanes, el mode de vida de les quals s'ha trasbalsat per culpa de la droga.

En resum, podem dir que els tres períodes ens revelen un profund desplaçament d'una configuració homogènia de les figures de la por i dels actors de seguretat (la formació delictiva-política i autoritat de l'Estat democràtic) cap a una configuració heterogènia caracteritzada per una multiplicitat de figures de la por i d'actors de seguretat.

5. EL CAMP DE LA RECERCA CIENTÍFICA

La recerca portuguesa sobre seguretat, en general, està fragmentada i és ocasional, molt poc habitual. La comunitat científica comença a interessar-s'hi a partir de la dècada de 1990. L'anàlisi de la producció científica en aquest terreny ens revela, malgrat tot, un volum creixent d'estudis que podríem classificar en: estudis administratius; programes de recerca comandats fora dels acords de cooperació, i recerca acadèmica.

5.1 Els estudis administratius

A principis del segle xx, a Portugal s'havien creat instituts de criminologia adscrits al Ministeri de Justícia; se'ls va encarregar la missió de desenvolupar la recerca sobre delinqüència. Es van dissoldre de seguida, ja que la seva producció de coneixements sòlids era pràcticament nul·la. De 1937 a 1983, l'Institut Nacional d'Estadística es va encarregar de les estadístiques criminals i judicials, i posteriorment va ser rellevat pel Gabinet d'Estudis del Ministeri de Justícia (GEP-MJ, *Gabinete de Estudos e Planeamento do Ministério da Justiça*, 1983-1999). Aquest centre de

recerca també va portar a terme enquestes de victimització local (Lisboa) (*Gabinete de Estudos e Planeamento do Ministério da Justiça*, 1991) i nacional (Almeida, 1993; Almeida, Alão, 1995). Les dites recerques van donar origen a Portugal a l'enquesta de victimització. El mètode avaluava no només l'abast de la victimització, sinó també les actituds, la qual cosa en feia un instrument original. Amb l'anàlisi comparativa de les dades de les aplicacions de 1992 i 1994 es pot arribar a la conclusió que hi ha un divorci entre els ciutadans i les autoritats (ha disminuït la confiança en la policia). D'altra banda, es constata un augment del nombre de víctimes. En conseqüència, la delinqüència és percebuda com un dels problemes socials més importants i el sentiment d'inseguretat i la por del delicte creixen de forma significativa.

5.2 Els contractes de recerca

Es va signar un determinat nombre de contractes de recerca entre l'Estat, les institucions oficials i les universitats públiques. Els acords concertats a Porto i a Lisboa mereixen una atenció especial.

5.2.1 *L'escola de la magistratura i les universitats*

El Centre d'Estudis Judicials (CEJ), l'escola de la magistratura, des de finals de la dècada de 1980, impulsa estudis de cooperació amb les universitats. Citarem tres projectes de recerca:

- a) el projecte *Els tribunals en les societats contemporànies —el cas portuguès*, dirigit pel professor Boaventura S. Santos (Santos, Marques, Pedroso, Ferreira, 1996);
- b) el projecte *Representacions de la violència*, dirigit pel professor Nelson Lourenço de la Universitat Nova de Lisboa (Lourenço, Lisboa, 1992);
- c) el projecte sobre *Delinqüència juvenil d'autoinculpació dins el marc del projecte internacional* (Gersão, Lisboa, 1994).

A dins del marc de cooperació entre el CEJ i la Facultat de Ciències Socials de la Universitat Nova de Lisboa es va fer un estudi sobre les estadístiques existents de la policia i de la gendarmeria (Lourenço, Lisboa, 1998). Els estudis de Boaventura Santos sobre l'Administració de justícia (els sistemes civil i penal) revelen, per una part, l'explosió de la delinqüència a mitjan anys vuitanta a les zones urbanes i, per una altra, l'emergència del sentiment d'ineficàcia dels tribunals portuguesos. Els estudis de Nelson Lourenço sobre delinqüència i violència reforcen la percepció d'un augment de la delinqüència contra el patrimoni durant el període 1984-1993, així com l'increment de la violència psicològica i del sentiment d'inseguretat.

5.2.2 *L'Estat, l'Ajuntament i la Universitat de Porto*

A principis de la dècada de 1980, la Presidència de la República va demanar al Centre de Ciències del Comportament Desviat (CCCD) de la Universitat de Porto

(Facultat de Psicologia) uns estudis sobre la droga i la delinqüència. El Ministeri de Justícia havia encarregat al mateix centre de recerca uns estudis sobre el consum de drogues i sobre la relació entre droga i delictes. L'any 1992 es va signar un acord de cooperació entre el Ministeri de Justícia i el rector de la Universitat de Porto per a desenvolupar la formació i la recerca sobre la criminalitat, la droga, la delinqüència juvenil i el comportament anormal en general. Al Ministeri de Justícia li van entregar un informe sobre la recerca drogues-delictes (1991-1996) (Agra, 1997, 1999). Aquest programa de recerca argumenta que la droga seria la causa de l'augment de la delinqüència a Portugal des de principis dels anys vuitanta, però el conjunt de dades establertes per diferents mètodes permet arribar a la conclusió que no hi ha relació causal entre el consum de drogues i els delictes. Tanmateix, entre droga i delictes hi ha un sistema de relació complex: la configuració, irreductible tant en el sistema de vida toxicomaniac com en el sistema de vida delinqüent.

En el marc del contracte de ciutat (1996), l'equip interdisciplinari del Centre de Ciències del Comportament Desviat va concentrar la seva activitat de recerca sobre la inseguretat en l'Observatori Permanent de Seguretat, unitat de recerca del contracte de ciutat (Agra, Fernandes, Quintas, Fonseca, 1997).

L'activitat de recerca de l'Observatori s'ha desenvolupat en dos fases (*Observatório Permanente de Segurança*, 1999). La primera (1996-1998), que podríem denominar d'estudis exploratoris, es va dedicar a la construcció i a l'adaptació d'instruments de recerca:

- a) una quadrícula de classificació de dades policials recollides a través de l'examen dels expedients;
- b) l'enquesta de victimització segons el model ICVS (Van Dijk), adaptat per a l'estudi de la percepció i de l'evolució, per la comunitat, del treball policial;
- c) el qüestionari de delinqüència d'autoinculpació segons el model de la investigació internacional WODC (J. Junger-Tas) modificat per estudiar el sentit de l'acte delictiu i les trajectòries anormals dels joves;
- d) instruments d'avaluació del sentiment d'inseguretat a través d'una escala i d'un test d'inspiració projectiva (a partir de fotos);
- e) un mètode d'anàlisi de les relacions entre els mitjans de comunicació i la inseguretat;
- f) estudis sobre el projecte i el pla urbà;
- g) treballs d'observació etnogràfica en un barri problemàtic.

La segona fase (a partir de 1998) estructura el dispositiu de recerca en funció de tres eixos:

- a) la inseguretat urbana en la seva vessant objectiva estudiada a través de tres subestudis (la dimensió i les fluctuacions de la delinqüència —dades policials per examen dels expedients—, la victimització —aplicació de l'enquesta—, la delinqüència d'autoinculpació —aplicació de les enquestes—);
- b) el sentiment d'inseguretat estudiat a través de dos instruments (l'escala i el test projectiu);

- c) les intervencions policials per mitjà de dos subestudis (el seguiment d'un projecte de policia de proximitat en un barri històric de la ciutat i l'observació etnogràfica de les interaccions de la policia amb la població).

Les dades establertes pels tres eixos de recerca de l'Observatori de Porto permeten obtenir un determinat nombre de conclusions sobre la inseguretat. En primer lloc, a imatge d'allò que passa en d'altres països, el sentiment d'inseguretat és intens i generalitzat. S'associa a la por d'un crim violent (principalment la violació sexual) i del món de la droga.

Pel que fa al costat objectiu de la inseguretat, s'ha establert que la delinqüència contra les persones és molt feble en relació amb la delinqüència depredadora i amb la delinqüència associada a les drogues; els delictes contra la propietat es dispersen una mica per totes les zones de la ciutat, sobretot en les comercials i de serveis, mentre que el delicte associat a la droga es vincula a les condicions de vida de l'extraradi i les ciutats dormitori; les experiències de victimització són relativament freqüents i s'associen a la delinqüència depredadora; els petits delinqüents són molt habituals en determinats barris i escapen al control tant de les instàncies formals com dels pares.

Quant al costat subjectiu de la inseguretat, s'ha trobat un determinat nombre de paradoxes i de diferències en relació amb la realitat. Així, no hi ha cap relació entre l'experiència de victimització i el sentiment d'inseguretat. Les dones, les persones grans i les capes més desfavorides i menys escolaritzades presenten índexs molt elevats de sentiment d'inseguretat. D'altra banda, no hi ha cap relació entre les representacions dels espais perillosos de la ciutat i la distribució efectiva de la delinqüència en l'espai urbà. Aquestes paradoxes i diferències podrien explicar-se, en part, pel rol dels mitjans de comunicació en la construcció del sentiment d'inseguretat. Les dades mostren que hi ha relació entre el sentiment d'inseguretat i l'exposició als mitjans de comunicació. Aquesta relació, tanmateix, no és lineal, sinó múltiple i complexa. Mereix anàlisis més detallades que puguin determinar-ne la natura.

Per acabar, els estudis sobre la intervenció de la policia revelen una actitud ambivalent per part dels ciutadans: si bé d'una banda es demana una relació de servei inscrit a dins de la lògica d'una policia de proximitat, de l'altra no es creu en absolut en l'eficàcia de la seva intervenció. A més, als barris marginals s'ha desenvolupat una cultura de resistència a la intervenció de la policia.

L'Observatori de Porto s'ha implantat en l'àmbit municipal (aglomeració urbana de Porto). Les dades que acabem de mencionar se situen en un pla regional, com passa amb d'altres dispositius de diversos països de la Unió Europea. La intenció de l'autoritat local de Porto en crear l'Observatori era basar en el coneixement científic la definició de les polítiques de seguretat. La divulgació de les dades científiques en un llenguatge simple es fa a través del butlletí⁷ quadrimestral adreçat als ciutadans i a les autoritats locals i nacionals, així com a través del

7. *Olhare Seguros*. La fórmula es podria traduir per «mirades de seguretat».

Fòrum sobre seguretat que s'organitza cada dos anys. Aquests són els mitjans que l'equip de recerca ha establert per a articular els fets determinats per l'Observatori (a partir del banc permanent de dades, unitat d'integració dels diferents camps del programa de recerca) i els actors de les polítiques públiques. Philippe Robert acaba el seu informe d'avaluació de l'Observatori de Porto⁸ amb les següents paraules: «En si, l'experiència portada a terme a l'Observatori Permanent de Seguretat de Porto presenta, per les seves característiques, un interès molt particular. En una perspectiva europea, seria interessant comparar amb regularitat la seva evolució amb la d'alguns altres models locals com, principalment, Barcelona, Île-de-France, Ciutats segures, o el monitor belgo-neerlandès.»

5.3 La recerca acadèmica

El Centre de Ciències del Comportament Desviat (CCCD) creat l'any 1984 per la Facultat de Psicologia de la Universitat de Porto va ser l'únic centre de recerca sobre el delictes, la droga, la desviació i la inseguretat fins a 1997, any en què es va crear l'Escola de Criminologia a la Facultat de Dret de la mateixa universitat. Altres universitats van començar a interessar-se per l'estudi dels comportaments anormals o desviats i de la inseguretat, sobretot aquests deu últims anys. A la Universitat de Porto, la recerca presenta dues característiques fonamentals: sistematicitat i interdisciplinarietat. Les dues estructures permanents de recerca, el CCCD de la Facultat de Psicologia i l'Escola de Criminologia de la Facultat de Dret, organitzen màsters i doctorats sobre temes específics en el camp de les desviacions, la delinqüència i la inseguretat. Els projectes de tesis tenen el suport sovint de programes de recerca subvencionats per la Fundació Nacional de Recerca Científica, pel govern (Ministeri de Justícia, Ministeri d'Interior, etc.) o per l'Administració local. La voluntat de recerca interdisciplinària fa que coexisteixin diversos mètodes: l'etnografia, els mètodes d'investigació, el mètode clínic, l'anàlisi estadística, l'anàlisi de contingut, el mètode experimental (al laboratori). Podríem afegir el mètode històric i l'urbanisme si tenim en compte la col·laboració de la Facultat de Lletres (Departament d'Història) i de la Facultat d'Arquitectura.

A Lisboa, la recerca acadèmica sobre inseguretat és bastant dispersa i gens sistemàtica. Només les ciències socials s'hi interessen de forma regular.

6. L'EXPERIÈNCIA PORTUGUESA: LLIBERTAT O SEGURETAT

La transformació més important de les polítiques de seguretat a Portugal té relació amb la seva teleologia: una cosa és la recerca de seguretat per a l'Estat i una

8. P. Robert, *Évaluation de l'Observatoire permanent de sécurité de Porto*, abril 2000 (text no publicat). Se'n pot trobar una referència publicada a l'Observatori Permanent de Seguretat de Porto en «Una investigació sobre els riscos urbans». *Étude de préfiguration*, 2000, número 81.

altra la seguretat per als ciutadans. Durant els cinquanta anys de dictadura, les polítiques de seguretat estaven al servei del funcionament i de la conservació del règim totalitari. La seguretat dels ciutadans quedava assegurada pels mecanismes espontanis d'autoregulació inscrits en els modes de vida comunitaris de matriu rural.

El període revolucionari, caracteritzat per la inestabilitat política i social, va reforçar la teleologia política de les estratègies de seguretat: calia garantir el bon funcionament de l'ordre democràtic i els drets fonamentals dels ciutadans. La seguretat democràtica tenia com a objectiu, al mateix temps, el nou règim polític i els nous béns polítics dels ciutadans: *la llibertat* abans de tot. El dispositiu de seguretat val en la mesura en què assegura la llibertat, els drets i les garanties. Els mecanismes espontanis de control social informal són sempre en funcionament durant el període de la seguretat democràtica. El bé primordial que cal preservar, mitjançant el poder de l'Estat i les accions dels ciutadans, és la democràcia. El dispositiu de seguretat no ha de fer més que adaptar-se als nous valors i tenir-ne cura. La veritable amenaça n'és la pèrdua de les llibertats democràtiques; el fenomen susceptible d'engendrar la inseguretat és la configuració delictiva-política.

Deu anys més tard, Portugal entra en un període d'afirmació de la democràcia liberal. Un cop la seguretat democràtica és assegurada, el valor suprem, l'autèntic bé, és el progrés, el desenvolupament, la modernització amb vista al benestar. Aquests valors prenen aleshores el lloc a la llibertat. D'aquesta forma, l'Estat providència es consolida, així com l'economia de mercat gràcies a la integració de Portugal a la Unió Europea. El dispositiu de seguretat, introduït en el moviment modernitzador, té com a objectius garantir la legitimitat democràtica, protegir els individus (llur persona, llurs béns) i anticipar-se a la delinqüència (Llei de seguretat interna, 1987). En un primer moment, la creença segons la qual la simple modernització tecnocràtica seria suficient per assegurar la pau necessària per a un normal desenvolupament econòmic i social va dominar l'estratègia de seguretat. Això no va durar gaire. Efectivament, el fenomen de la droga va abatere's sobre totes les classes socials, la delinqüència depredadora va conèixer un creixement inhabitual, el creixement urbà i la immigració van sorgir amb el seguici dels problemes ja comuns a d'altres països.

El discurs relatiu a la crisi de la justícia s'ha convertit en un tòpic. D'altra banda, els sistemes de vida centrats en els llocs comunitaris entren en crisi per deixar lloc a sistemes de vida dominats per l'individualisme, pel consumisme, per l'espectacle d'un mateix: és la cara oculta del progrés, de la modernització, que apareix en tota la seva visibilitat. És la cara oculta de la ideologia del benestar, que ve a dir tota la seva veritat: el malestar coagulat en la inseguretat. Així, el dispositiu de seguretat es limita a una nova recomposició que va més enllà de la simple modernització: exigeix una transformació profunda de la seva estructura, del seu funcionament, de la seva finalitat. Quant a l'estructura, confinada fins aleshores a allò central i allò públic, ara assimila allò local i allò privat. El dispositiu es recompon segons dues grans coordenades estructurals: institucions públiques – institucions privades; poder central – poder local. El funcionament es caracteritza pel joc intent-error propi del procés d'*establiment* de noves coordenades estructurals. Aquest procés ajunta i posa fins i tot d'acord els actors fins ara en conflicte, indiferents,

que fins i tot s'ignoraven: el cos de policia i les agències de seguretat privada, el control formal i el control informal, el govern central i el poder local. Pel que fa a les finalitats del dispositiu, es desplacen, definitivament, fins al cor de l'individu: el sentiment de seguretat, autèntic bé que s'ha tornat necessitat en la jerarquia dels béns que componen l'Estat del benestar. L'estratègia protectora dels individus i de l'ordre, a través de la prevenció i de la repressió de la delinqüència, que va dominar fins a principis dels anys noranta, es revela insuficient. Ha de donar lloc a una actitud proactiva que aspiri al diagnòstic i a la prevenció dels riscos socials, que vigili les fluctuacions de la subjectivitat i li aporti la tranquil·litat que la psicofarmacologia no pot aportar-li: la psicoenginyeria de seguretat.

El dispositiu de seguretat podia fer l'economia del saber i de la ciència fins el moment de la seva crisi i de la seva recomposició. Per aquest motiu els estudis científics sobre la inseguretat i els fenòmens que se li associen (la droga, el delictes, la marginació i el comportament anormal en general) eren molt poc freqüents.

No es pot tenir la mateixa opinió sobre la nova estratègia del dispositiu, el qual demana una enginyeria social i psicològica. La primera ha convocat, més enllà dels sabers del delictes i del comportament desviat, les tècniques d'investigació i l'estadística: les estadístiques de les dades institucionals, les enquestes de victimització, les enquestes de delinqüència autoinculpada, les enquestes sobre la violència, etc. La segona ha convocat, fins ara, una psicologia de la víctima i dels processos victimitzadors, una psicociologia de les relacions policia-comunitat, una psicociologia industrial i comercial del mercat de la seguretat.

Així, doncs, l'experiència portuguesa ens revela que en menys de trenta anys el dispositiu de seguretat ha passat, en tres etapes, de la seguretat democràtica a la democràcia de seguretat. Aquesta evolució ha comportat una relació amb el poder i els ciutadans; una relació amb els valors i els sistemes de vida, i una relació amb els fets i els sabers.

Durant el període de seguretat democràtica, el dispositiu de seguretat és al servei d'un Estat la preocupació central del qual és l'estabilitat de les conquestes democràtiques. La llibertat és el valor en joc. L'absència de llibertat, així com l'opressió del poble portuguès durant cinquanta anys i l'emergència d'una veritable impulsió alliberadora, han determinat nous sistemes de vida individual i col·lectiva. Aquests sistemes ignoren la por de la innovació i del risc. El bé suprem és el *ser en llibertat*. La llibertat és així el gran fet social i polític; no necessita demostracions científiques. Enuncia, ella mateixa, la seva certesa, la seva regularitat, els seus determinants.

Al llarg del període següent, el dispositiu va seguir la lògica del poder democràtic liberal: va esdevenir modern. El valor instaurat aquí ja no és la llibertat o l'alliberament sinó la norma i la disciplina capitalitzadores: aquests dos valors permeten les acumulacions materials, culturals i socials, la inversió en les quals alimenten la promesa del benestar. Entorn d'aquesta nova axiologia es perfilen nous sistemes de vida, amb trajectòries que es bifurquen: els sistemes de vida adaptats al canvi i els sistemes de vida marginats, les manifestacions dels quals es recobreixen per la noció d'exclusió social. El benestar és el *ser segons la norma*. Sota l'efecte d'aquesta bifurcació, fet indiscutible, el dispositiu de segure-

tat entra en crisi. A dins de la crisi emergeixen les primeres crides a les iniciatives *extraoficials* i al coneixement tècnic i científic.

A l'últim, en l'Estat de la democràcia de seguretat, amb el pla de recomposició ja dissenyat, el dispositiu estableix relacions amb poders diferenciats i dispersos. Abandona la seva condició de pura emanació de l'Estat, pren distància i adopta una dinàmica pròpia. El valor en joc, després de les revelacions del malestar i del benestar normatiu disciplinari, és l'exigència d'una nova categoria de benestar: la seguretat com a element primordial del benestar, un benestar postdisciplinari. El bé essencial és el *ser en seguretat*. El fet nou és el fenomen de seguretat en si mateix, l'explicació del qual exigeix la intervenció intensiva dels diferents àmbits del saber i de les ciències.

El dispositiu de seguretat en l'experiència portuguesa descriu una trajectòria que va de la llibertat a la seguretat, passant per la normativitat. En menys de trenta anys, el fenomen de la seguretat ha rebutjat completament la qüestió de la llibertat i el fenomen de l'alliberament. Demanem-nos, per tant: és inscrit aquest rebuig en la natura de les coses? És a dir, la llibertat i la democràcia tenen amb la nostra consciència política la mateixa relació que l'oxigen té amb la nostra vida biològica, que no sabem que existeix fins que no ens falta?

L'experiència portuguesa revela que la llibertat ve primer i la seguretat arriba després. Com diu A. Baratta, la seguretat és un bé secundari. Què ens ha passat, per què la qüestió de la seguretat rebutja la de llibertat? Estem sacrificant la llibertat en nom de la seguretat? És que la por del delictes amaga una por de la llibertat? Pel que fa al sentiment d'inseguretat, ¿ocultem la profunda angoixa existencial d'un home que a l'entrada del tercer mil·lenni no s'atreveix a plantejar-se les grans qüestions? Què ens està passant? Com hem de viure? Només la resposta a aquestes preguntes ens pot oferir la seguretat que busquem desesperadament, a l'atzar i a les palpentes en els llocs equivocats.

BIBLIOGRAFIA

- AGRA, C. *Déviance juvénile et toxicomanie. Approches épistémologiques et historico-politiques*. Thèse de licence complémentaire. Louvain-la-Neuve: Université Catholique de Louvain, 1980.
- AGRA, C. *Notas de curso de disciplina psicologia dos dispositivos de normalização*. 1992.
- AGRA, C. *Science, maladie mentale et dispositifs de l'enfance. Du paradigme biologique au paradigme systémique*. Thèse de doctorat. Louvain-la-Neuve: Université Catholique de Louvain, 1983.
- AGRA, C. «Dispositivos da droga. A experiência portuguesa». Dins: AGRA, C. [ed.]. *Dizer a droga, ouvir as drogas*. Porto: Radicário, 1993, p. 29-53.
- AGRA, C. *Droga e Crime: Estudos Interdisciplinares*. Lisboa: Gabinete Coordenador do Combate à Droga, vol. 1 a 11, 1997.
- AGRA, C. «Droguet et crime: l'expérience portugaise». *Psychotropes revue internationale des toxicomanies*, 8, 3, 1999, p. 25-43.

- AGRA, C.; FERNANDES, L.; QUINTAS, J.; FONSECA, E. «Síntese Integrativa: Programa de Estudos e Resultados». Dins: AGRA, C. [ed.]. *Insegurança Urbana na Cidade do Porto: Estudos Interdisciplinares*. Porto: Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação, Centro de Ciências do Comportamento Desviante, 1997, p. 1-53.
- ALMEIDA, M.; ALAO, A. *Inquérito de vitimação 1994*. Lisboa: Gabinete de Estudos e Planeamento do Ministério da Justiça, 1995.
- ALMEIDA, M.; ALAO, A. *Inquérito de vitimação 1992*. Lisboa: Gabinete de Estudos e Planeamento do Ministério da Justiça, 1993.
- BARRETO, A. *A situação social em Portugal, 1960-1995*. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa, 1996.
- GABINETE DE ESTUDOS E PLANEAMENTO DO MINISTERIO DA JUSTIÇA. *Estatísticas da justiça*. Lisboa, 1983-1999.
- GABINETE DE ESTUDOS E PLANEAMENTOS DO MINISTERIO DA JUSTIÇA. *Inquérito de vitimação*. Lisboa, 1991.
- GERSAO, E.; LISBOA, M. «The self-reported delinquency study in Portugal». Dins: JUNGER-TAS, J.; TERLOUEW, G.; KLEIN, M. [eds.]. *Delinquent Behavior among Young People in the Western World. First Results of the international Self-Raport Delinquency Study*. Amsterdam: Kugler Publications, 1994, p. 212-237.
- LAGRANGE, H.; PERETTI, P.; POTTIER, M.; ROBERT, P.; ZAUBERMAN, R. *Une enquête sur les risques urbain. Étude de préfiguration*. Guyancourt: CESDIP, 2000.
- LOURENÇO, N.; LISBOA, M. *Representações da violência*. Lisboa: Centro de Estudos Judiciários, 1992.
- LOURENÇO, M.; LISBOA, M. *Dez anos de crime em Portugal. Análise longitudinal da criminalidade participada às polícias (1984-1993)*. Centro de Estudos Judiciários, 1998.
- MACHADO, F.; CABRAL, J. *Segurança e vitimação na cidade de Lisboa*. Lisboa: Universidade Católica Portuguesa, 2000.
- OBSERVATORIO PERMANENTE DE SEGURANÇA. *Relatório. Trabalhos desenvolvidos em 1999 e projecto a desenvolver em 2000*. Porto: Observatório Permanente de Segurança, 1999.
- ROBERT, Ph. *Le citoyen, le crime et l'État*. Ginebra-París: Droz, 1999.
- SANTOS, B.; MARQUES, M.; PEDROSO, J.; FERREIRA, P. *Os tribunais nas sociedades contemporâneas. O caso português*. Porto: Edições Afrontamento, 1996.